

VU Research Portal

Lexicografie in Nederland

Posthumus, J.

2010

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Posthumus, J. (2010). *Lexicografie in Nederland: Peilingen in de negentiende en twintigste eeuw.* [, Vrije Universiteit Amsterdam]. Stichting Neerlandistiek VU & Nodus Publikationen.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Samenvatting van het proefschrift *Lexicografie in Nederland. Peilingen in de negentiende en twintigste eeuw*, verdedigd door Jan Posthumus

In deze dissertatie zijn vier eerder gepubliceerde langere historiografische studies bijeengebracht. Mede afhankelijk van de bronnen die voor het onderzoek beschikbaar waren, worden daarin enigermate verschillende accenten gelegd. Centraal onderdeel van alle vier is echter de beschrijving van de ontwikkeling van de erin behandelde woordenboeken, samen met een schets van de persoon van de auteur en de context waarin het werk ontstond. Zo veel mogelijk is steeds de inhoud bekeken van de verschillende edities van de woordenboeken die aan de orde komen. Zo kan een betrouwbaarder beeld worden geschetst dan wanneer louter wordt afgegaan op de inhoud van voorwoorden, recensies of beschouwingen van rechtstreeks belanghebbenden.

De inhoud van de opgenomen artikelen wordt hieronder aan de hand van een aantal saillante punten gekenschetst en in perspectief gebracht. Waar dat nodig bleek, zijn ze voor deze uitgave bij de tijd gebracht.

1. De lexicografische activiteiten van de familie Calisch (= Hoofdstuk 2)

Oorspronkelijk verschenen in *Voortgang, jaarboek voor de Neerlandistiek* XXV, Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU/Münster: Nodus Publikationen, 2007, 145-208.

Het verst terug in de tijd voert het artikel over de lexicografische activiteiten van de Calischen. Nadat vader Marcus Isaac Calisch (1778-1842) het voorbeeld had gegeven met zijn *Nouveau Dictionnaire Français-Hollandais et Hollandais-Français* (1830), betoonden zijn zoon Isaac Marcus Calisch (1808-1884) en schoonzoon Nathan Salomon Calisch (1819-1891) zich op veel bredere schaal actief. Niet alleen verzorgden zij vervolgedities van het Franse woordenboek van hun (schoon)vader, onder de naam Calisch verschenen ook woordenboeken voor de andere twee schooltalen en een voor het Nederlands. Een dergelijke veelzijdige lexicografische bezigheid was overigens in deze eeuw niet ongewoon.

De aandrang daartoe zal bij Isaac Marcus voortgevloeid zijn uit zijn maatschappelijk bestaan als schoolhoofd en opleider. Nathan Salomon, lange tijd werkzaam als journalist, sloot zich met een al even brede talenkennis daarbij aan. Vaak werd door beiden aan een product samengewerkt.

Doordat hun werken bij verschillende uitgevers werden ondergebracht, verschaft de beschrijving ervan een intiem beeld van het reilen en zeilen van het woordenboekenbedrijf in de tweede helft van de negentiende eeuw. Heel bijzonder zijn hier de lotgevallen van het door de ondernemende uitgever Koenraad Fuhri (1814-1858) opgezette *Viertalig Woordenboek* (1848). Bij deze visionaire, eigenlijk nogal megalomane onderneming raakten de Calischen in toenemende mate betrokken. Toen dit bijzondere werk leidde tot Fuhri's faillissement – hij was met

achterlating van zijn schulden tijdig uitgeweken naar Amerika – werd het van de ene naar de andere uitgever doorgeschoven en daarbij gedeeltelijk ontmanteld, om ten slotte tot in de twintigste eeuw nog te worden geëxploiteerd door een ramsjuitgever. In dit kader wordt aandacht geschonken aan functie en wezen van het in het laatste kwart van de negentiende eeuw tot bloei komende ramsjircuit.

Een ongelukkig lot was ook beschoren aan het door uitgever H.C.A. Campagne nog in de spelling-Siegenbeek uitgebrachte *Nieuw Woordenboek der Nederlandsche Taal* (1864). Met zijn meteen al verouderde spelling werd dit geen publicitair succes. Zoals bekend leeft het nog enigszins voort als uitgangspunt van wat later het *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* zou worden. De bewerking door Johan Hendrik van Dale (1828-1872) werd op de oorspronkelijke titelpagina inderdaad aangekondigd als de tweede druk van het Calischwoordenboek, wat het, zoals het voorwoord eerlijk aangeeft, natuurlijk ook was. Na voltooiing in 1874 besloot het uitgeverstrio Martinus Nijhoff, A.W. Sijthoff en D.A. Thieme het echter de wereld in te sturen met een titelpagina die het kenmerkte als een zelfstandige publicatie van J.H. van Dale.

De Calischen hadden weinig geluk met hun uitgevers. Van het eerste woordenboek waarmee de ambitieuze Isaac Marcus op zevenendertigjarige leeftijd voor het voetlicht trad, het *Neues Vollständiges Deutsch-Holländisches und Holländisch-Deutsches Wörterbuch*, zag het eerste deel, Duits-Nederlands, in 1845 het licht bij de Amsterdamse uitgever W. de Grebber. Hij had het voorzien van een uitgebreid voorwoord waarin hij zijn motivatie en doelstelling verwoordde. Vanwege een gerezen conflict met deze uitgever maakte hij het tweede deel, Nederlands-Hoogduits, echter niet zelf af. Beide delen verschenen vervolgens in 1851 bij G.W. Tielkemeijer.

Ook het woordenboek Frans, in 1830 opgezet door vader Marcus Isaac, wisselde enkele malen van uitgever. Het was desondanks de enige dictionaire van de Calischen waarvan op gezette tijden – een vijfde druk verscheen nog in 1887 – nieuwbewerkte edities verschenen.

Op het programma van de volijverige Isaac Marcus stond ook nog een woordenboek Engels. Na enig leuren vond het onderdak bij H.C.A. Campagne. De twee delen van het groots opgezette *Nieuw Volledig Engelsch-Nederlandsch en Nederlandsch-Engelsch Woordenboek* verschenen respectievelijk in 1871 en 1875. Dat het met de kennis van het Engels, in vergelijking met die van het Frans en het Duits, in die tijd nog matig gesteld was, blijkt vooral uit een flink aantal storende fouten in de uitspraakaanduiding.

Dat de Calischproducten nauwelijks sporen hebben achtergelaten, zal ten dele komen doordat de hand van een krachtig sturende uitgever ontbrak. Ook wortelde hun woordbestand te sterk in het verleden. Het streven naar volledigheid – het woord ‘volledig’ maakte nogal eens deel uit van de titel – bracht ook met zich mee dat er geen keuze werd gemaakt tussen wat onmisbaar was en wat van hoogstens marginaal belang. De tweetalige woordenboeken werden

al spoedig overvleugeld door werken van auteurs die het levend woordgebruik in de taal van hun specialisatie nauwlettend volgden, en daarbij ook de inhoud van hun werken beter afstemden op een doelgroep.

2. Van Jaeger naar Kramers. De eerste halve eeuw van Kramers' vertaalwoordenboeken Frans, Duits en Engels (= Hoofdstuk 3)

Oorspronkelijk gepubliceerd in *Trefwoord* 6, 1993, 15-33. Met aanvullend nawoord opgenomen in Van der Sijs (1998), 113-141. Daarna in aangepaste vorm in Posthumus (2009), 153-181.

Deze bijdrage is vooral van belang omdat daarin het bescheiden begin is opgespoord van wat later zou uitgroeien tot de veel gebruikte Kramers' woordenboeken, onder welke vlag uitgeverij Van Goor zich een belangrijk aandeel in de markt voor vertaalwoordenboeken wist te verwerven. Wat dit betreft, vormt het artikel de opmaat tot het derde deel van de Prick van Wely-serie, hier opgenomen als hoofdstuk 7, waarin de latere uitbouw van de hier beschreven bescheiden zakwoordenboekjes aan de orde komt.

Terwijl de verouderende producten van de zwagers Calisch kort na het eind van de negentiende eeuw spoorloos uit het gezicht verdwenen, bleven de zich steeds verder ontwikkelende vertaalwoordenboeken van Van Goor floreren tot aan het eind van de twintigste eeuw. Ze waren dan ook ondergebracht bij een uitgever die zich generaties lang om hun voortbestaan bekommerde.

In dit artikel wordt beschreven hoe stamvader Gerrit Benjamin van Goor (1816-1871), de oprichter van het naar hem genoemde uitgevershuis, kans zag in de behoeften van het vreemdetalenonderwijs te voorzien door op een vroeg tijdstip drie vertaalwoordenboekjes in de markt te zetten. Ze verschenen kort na elkaar in de jaren 1857-1859. Pas uit later onderzoek werd duidelijk dat hij voor dit doel reeds bestaande werkjes van uitgeverij Tauchnitz had gebruikt, die hij door Jacob Kramers licht had laten bewerken. Hun ietwat dubieuze status kan een reden zijn geweest waarom ze in hun eerste edities onder het auteurspseudoniem A. Jaeger verschenen.¹

Het artikel verhaalt vervolgens op welk moment de woordenboekjes onder Kramers' eigen naam gingen verschijnen, waarna een tijdlang parallelredities werden uitgebracht hetzij onder de naam Jaeger, hetzij onder de naam Kramers. Verder wordt uiteengezet welke inhoudelijke veranderingen in de opeenvolgende edities werden aangebracht en welke nieuwe bewerkers daar de hand in hadden. In 1910 waren de zakwoordenboeken voldoende in omvang gegroeid om voortaan op de titelpagina als volwaardig 'woordenboek' door het leven te gaan.

¹ Hoe de Tauchnitz-deeltjes werden bewerkt, is het onderwerp van Posthumus (1995).

Het achterhalen van de editiegeschiedenis met verandering van auteursnaam en gedeeltelijke vernumming van de edities bleek een boeiende historiografische puzzel. Uit welke bronnen de benodigde gegevens werden geput en hoe deze werden gewogen, wordt, mede ten behoeve van degenen die vergelijkbaar onderzoek zouden willen verrichten, in detail uiteengezet.

3. F.P.H. Prick van Wely (1867-1926): een gedreven woordenaar

Van deze driedelige serie werd het eerste deel (= hoofdstuk 4) oorspronkelijk gepubliceerd in *Trefwoord* 12. *Jaarboek lexicografie 1997-1998*. 's-Gravenhage: Sdu [1998], 89-122. Daarna in Posthumus (2009), 47-79.

Deel twee (= hoofdstuk 5) werd in maart 2003 gepubliceerd in *Trefwoord*, <www.fryske-akademy.nl/trefwoord>. Daarna in Posthumus (2009), 81-117.

Deel drie (= hoofdstuk 6) werd in september 2003 gepubliceerd in *Trefwoord* <www.fryske-akademy.nl/trefwoord>. Daarna in Posthumus (2009), 119-152.

In deze serie treden we, een stuk verder in de tijd, een andere wereld binnen dan die waarin de Calischen zich actief betoonden. Ook hier wordt een breed beeld geschilderd van het woordenboekenbedrijf, nu dat van het eerste kwart van de twintigste eeuw, het tijdvak waarin Prick van Wely zijn bijzondere activiteiten ontplooië. Omdat zijn werk in sterke mate zijn persoonlijkheid weerspiegelt, krijgt die uitgebreid aandacht in de inleidende beschrijving van zijn levensloop en wetenschappelijke ontplooiing.

Zijn carrière toont dat taalkundige belangstelling en diepgaande kennis van talen en taalverschillen kan bloeien ook zonder een hogere daarop gerichte opleiding. Met aanvankelijk slechts zijn kweekschooldiploma, aangevuld met de lagere onderwijsakten in de drie moderne talen, verdiepte Prick van Wely op eigen kracht zijn talenkennis en breidde die naar andere gebieden uit. De klassieke talen maakte hij zich eigen tijdens zijn eerste jaren in Nederlands-Indië toen hij, gepousseerd door zijn mentor Bolland, in Batavia benoemd was als leraar Engels aan het Gymnasium Koning Willem III. Grieks en Latijn kon hij later moeiteloos lezen.

Zijn interesse lag echter bij de levende talen. Naast zijn gedegen kennis van het Engels, Frans en Duits was hij ook voldoende thuis in het Spaans en Italiaans om uitgever Van Goor op dit terrein allerlei diensten te bewijzen. Ook de Scandinavische talen leken voor hem geen geheimen te kennen.

Hij maakte aantekening van alle taalgebruik dat hij in zijn leven tegenkwam, zowel door observatie van de levende taal die hij in zijn omgeving hoorde als door het opmerkzaam kennis nemen van geschreven materiaal. Uit de eerste hand bestudeerde hij het Maastrichtse dialect waarmee hij opgroeide, en beschreef hij het Indische Nederlands waarmee hij in zijn nieuwe thuisland kennis maakte. Daarnaast las hij opmerkzaam wat hem in geschrifte in de drie schooltalen onder ogen kwam, waarbij hij getrouw noteerde wat in de woordenboeken

ontbrak of voor kritiek vatbaar was.

Hij kreeg naamsbekendheid in het moederland door zijn uitvoerig commentaar bij Stoetts *Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Utdrukkingen en Gezegden* (1901). Het vond onderdak in het tijdschrift *Taal en Letteren*, waarin hij ook enkele andere bijdragen wist te publiceren.

Een aantal vroege zelfstandige publicaties bracht hij in eigen beheer onder bij de Indische uitgeverijen waartoe hij toegang vond. Zijn eerste voldragen lexicografische vrucht, voornamelijk een verzameling van in de Indische context levende begrippen met hun vertaling in de drie moderne talen, kreeg in de laatste versie van 1910 de gewichtige titel *Aanvullend Hulpwoordenboek voor Groot-Nederland*.

Bijzonder vruchtbaar werd het persoonlijk contact dat hij voorjaar 1914 tijdens een verlofperiode in Nederland legde met uitgeverij Van Goor. Deze samenwerking werd geïntensiveerd, toen door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog terugkeer naar Indië jarenlang onmogelijk bleek. Met een korte onderbreking, toen hij naar Indië terugkeerde om daar voor zijn pensioen nog enkele dienstjaren vol te maken, bleef het intensieve contact met Van Goor tot aan zijn vroegtijdig overlijden in 1926 bestaan.

Met zijn brede kennis kon Prick van Wely op een breed front worden ingezet. Van blijvende waarde werd zijn opwaardering van de woordenboeken voor Engels en Frans uit het Van Goor-fonds. Het was vooral door zijn intensieve bemoeienis dat van Goor met zijn Kramers-serie en handboeken voor de moderne talen zijn naam hoog kon houden tegenover uitgeverij J.B. Wolters. Prick van Wely's voorstel om voor Van Goor ook een woordenboek Nederlands samen te stellen werd door de uitgever niet opgenomen, mogelijk omdat hij dit extra project op dat moment niet opportuun achtte.² Wel verbond hij maar al te graag de naam Prick van Wely aan *Kramers' Woordentolk*, waarvan deze in de periode 1917-1926 drie edities bezorgde.

Bij het werk aan deze woordenboeken werd ook de concurrentie terdege in de gaten gehouden. Soms ontstonden er, ten dele door Prick van Wely's overmatige prestatiedrang, conflicten met andere woordenboekauteurs, waarin de uitgeverijen zelf zich wat op afstand hielden. Veel indruk maakte hij met zijn in 1904 gepubliceerde *Addenda en Corrigenda*, de 250 pagina's deskundig commentaar bij het deel Engels-Nederlands (tweede druk, 1898) van K. ten Bruggencate's *Engelsch Woordenboek*. Dit bracht hem in beeld bij uitgever J.B. Wolters, die dit werk in zijn fonds had, maar plannen dat hij voor die firma werkzaamheden zou gaan verrichten kwamen niet tot uitvoering. De relatie werd definitief verstoord toen Prick ontdekte dat L. van der Wal, die enige tijd Ten Bruggencate verving, voor de vierde druk (1907) van het woordenboek uitvoerig gebruik had ge-

² Pas in 1946 werd van de hand van C.B. van Haeringen een dergelijk werk onder de titel *Kramers' Nederlands Woordenboek* aan het Van Goor-fonds toegevoegd.

maakt van de *Addenda en Corrigenda*, zonder daar melding van te maken. Prick beschuldigde hem vervolgens van het plegen van plagiaat. Hoewel de feiten in een andere richting wezen, bleef Van der Wal in de woordenwisseling die zich daarna in de pers ontspon, glashard ontkennen dat hij zich aan laakbaar gedrag schuldig had gemaakt. Tot Pricks teleurstelling liep de affaire met een sisser af.

Onenigheid onstond ook met C.R.C. Herckenrath, de auteur van Wolters' *Fransch Woordenboek* (1907). Deze voelde zich tekort gedaan door Pricks gematigd kritische opmerkingen over zijn woordenboek, en daarna ging het in de wederzijdse gedachtenwisseling van kwaad tot erger.

Deze twee conflicten komen uitgebreid aan de orde in hoofdstuk vijf, het tweede deel van de Prick van Wely-serie. Dat besluit met Pricks lexicografisch credo, waarin hij uitgebreid uiteenzet aan welke eisen een tweetalig woordenboek volgens hem moet voldoen.

Vooraf hoofdstuk zes, het laatste deel van de serie, geeft een goed beeld hoe het er in die tijd bij een gerenommeerde woordenboekuitgeverij aan toging. Het steunt op het materiaal van de in het Van Goor-archief bewaard gebleven correspondentieboeken over de periode waarin Prick van Wely voor de uitgeverij werkzaam was. Daarin wordt uitvoerig verslag gedaan hoe in samenspel tussen uitgever Van Goor en auteur Prick van Wely bestaande werken op hoger peil werden gebracht. Boeiend is daarbij het gevecht dat op gezette tijden werd gevoerd tussen de auteur, die zijn eisen stelde aan het product dat onder zijn naam zou gaan verschijnen, en de uitgever, die zijn commerciële belangen in het oog wenste te houden.

1.3.4. Een overzicht van de veranderingen in inhoud en inrichting van Koenens *Verklarend Handwoordenboek* (= Hoofdstuk 7)

Dit als hoofdstuk 7 opgenomen artikel werd oorspronkelijk gepubliceerd in Jan Posthumus, Siemon Reker en Arie de Ru, *Honderd jaar Koenen*, Utrecht / Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 1997, 63-105.

Het laatste hoofdstuk beschrijft de lotgevallen van slechts één enkel werk, het eentalig *Verklarend Handwoordenboek der Nederlandsche Taal* van de hand van Matthijs Jacobus Koenen (1847-1920).³ Het laat zien hoe dit een eeuw lang met succes in stand werd gehouden. Na eerste verschijning in 1897 werd de *Koenen* al spoedig het woordenboek Nederlands dat zonder noemenswaardige concurrentie een gevestigde plaats ging innemen in het middelbare schoolonderwijs.

Nauwkeurige vergelijking van alle negenentwintig opeenvolgende edities over de periode 1897-1997 heeft het mogelijk gemaakt alle kleinere en grotere

³ Koenens voornaam staat op veel plaatsen vermeld als Matthijs. Grafsteen en overlijdensadvertentie bewijzen echter dat deze naam als Mathijs gespeld dient te worden.

inhoudelijke veranderingen die plaats vonden, in kaart te brengen.⁴ Het artikel geeft daarmee een zeer volledig beeld van de beslissingen die een woordenboek-auteur, al dan niet in samenspraak met de uitgever, kan nemen bij de samenstelling van het woordbestand en de inrichting van het beschrijvingsapparaat.

Afhankelijk van wat uitgever en bewerker als wenselijk zagen, werden in het woordenboek enkele malen andere accenten gelegd. Onderwijsman Koenen (1847-1920), die de eerste twaalf drukken (1897-1919) onder zijn hoede had, beoogde met zijn schepping een venster op de wereld te bieden en verstrekte voor dat doel steeds meer encyclopedische informatie.

De taalkundig geschoolde Endepols (1877-1962), die de edities dertien tot en met negentien (1921-1940) bezorgde, stelde een andere prioriteit. Zijn eerste zorg was de verhoging van de wetenschappelijke kwaliteit. De uitbreiding en structurering van het betekenisprofiel kreeg nu voorrang boven de encyclopedische inhoud, die steeds verder in omvang werd gereduceerd. Voor aanvulling en inrichting van het semantisch profiel consulteerde hij ijverig de successievelijk verschijnende afleveringen van het *WNT*, waaruit hij soms wat al te veel fijne betekenisonderscheidingen overnam. In zijn streven naar grotere wetenschappelijkheid werd aan de vreemde woorden nog een etymologische component toegevoegd. Die werd onder zijn opvolgers eerst ingeperkt en ten slotte in de 28ste druk (1987) rigoureuus verwijderd. De etymologische aantekeningen waren wel gehandhaafd in de *Grote Koenen* (1986), de uitgebreidere versie van het *Verklarend Handwoordenboek* waarin dit soort gegevens meer op zijn plaats leek. Toen het grote woordenboek uit de roulatie verdween, kwamen ze in de latere edities van de kleinere uitgave echter niet weer terug.

Om het debiet in België te vergroten werd op een bepaald moment besloten ook het daar gebezigde Nederlands in het woordenboek op te nemen. Hiervoor werd de Vlaming R. Verdeyen aangetrokken, die vanaf 1926 zijn bijdragen ging leveren. Zoals later bleek, werden ze zonder voldoende kritische beoordeling in het woordenboek opgenomen. Toen Verdeyen in 1949 kwam te overlijden en er naar een opvolger zou worden gezocht, kwam er een ogenblik van bezinning. H.L. Bezoen (1908-1953), die als nieuwbenoemde redacteur bezig was met de voorbereiding van de 23ste druk, liet in een uitvoerige brief aan de uitgever weten dat Verdeyens werk beneden de maat was. Niet alleen kenden sommige opgenomen woorden in België slechts een zeer beperkte verspreiding, erger was dat woordbetekenissen soms als ‘Z-N’ werden gemarkeerd die ook in het Standaardnederlands gangbaar waren.⁵ De Belgische component werd hierna opgeschoond. Een opvolger van Verdeyen werd toen niet aangetrokken.

⁴ Omdat de derde, vijfde en zevende editie ongewijzigde herdrukken waren van de voorafgaande tweede, vierde en zesde, hoefden die niet in de vergelijking betrokken te worden. De vijfde druk bevatte echter wel een belangrijk nieuw voorwoord.

⁵ De volledige tekst van de brief is afgedrukt in Posthumus e.a. (1997: 33-36). Bezoen

Bezoens nauwkeurig nageziene 23ste druk (1952) vormt inderdaad een markant punt in de editiegeschiedenis van de *Koenen*. Daarin bracht hij het woordenboek, dat te lang op de automatische piloot had gedraaid, weer bij de tijd. Nieuw woordgebruik werd opgenomen en wat overbodig scheen werd verwijderd. Daarbij werd volgens de wens van de uitgever de omvang iets gereduceerd.

Een opzienbarende inhoudelijke verandering bracht de 27ste druk (1974), die met niet minder dan driehonderd bladzijden mocht worden uitgebreid. Zo kreeg J.B. Drewes (1907-1994) de ruimte om zijn uitgebreide materiaalverzameling onder dak te brengen. De *Koenen* werd nu op slag een belangrijke opslagplaats van eigentijds taalgebruik. Voor het eerst werd nu ook plaats geboden aan vloeken en schuttingwoorden, een categorie die eerder als onwelvoeglijk uit het woordenboek was geweerd. Hierna vond deze uit zijn krachten gegroeide editie een eenmalige voortzetting in de *Grote Koenen*, ook bekend als *Wolters' Woordenboek Eigentijds Nederlands* (1986).

In het oude formaat verscheen kort daarop een 28ste druk (1987) van het vertrouwde *Verklarend Handwoordenboek*. Die werd ten opzichte van de destijds al te zeer uitgebreide 27ste editie sterk gereduceerd. In de volgende drukken, met Theo de Boer als eindredacteur, is de aandacht voor het eigentijdse taalgebruik gebleven. Een bijzondere ontwikkeling in de 29ste druk (1992) was dat opnieuw, en nu op meer verantwoorde wijze, aandacht werd besteed aan het Belgische taalgebruik. De nadruk lag nu in de eerste plaats op 'Belgische instellingen, maatschappij-inrichtingen, functies of toestanden, die anders benoemd worden dan identieke of vergelijkbare instellingen in Nederland' (Voorwoord, p. 6), waarbij steeds de Nederlandse tegenhanger werd gegeven.

In verband met de taakverdeling onder de drie auteurs van de herdenkingsuitgave waarin mijn bijdrage over de inrichting van Koenens woordenboek verscheen, is in dit artikel slechts terloops aandacht gewijd aan de sturende hand van de uitgever.⁶ Die is niettemin bepalend geweest voor het succesvolle voort-

merkte terecht op dat men een specialist niet zonder meer de vrije hand kan laten. Inderdaad moet de eindredacteur kunnen bepalen wat in een algemeen woordenboek wordt opgenomen, omdat hij vrij is 'van het smalle blikveld dat de specialist blind maakt voor de behoeften van een niet-specialistische gebruiker' (Wortel 2009: 111, die zegt in zijn artikel Landau, 2001, hoofdstuk 7, te volgen). Colman (2009), die releveert dat volgens een uitspraak van de Nederlandse Taalunie het Belgische en het Nederlandse Nederlands als gelijkwaardig dienen te worden beschouwd, bespreekt de problematiek van de markering van deze taalvormen ten behoeve van hun opname in het in bewerking zijnde *Algemeen Nederlands Woordenboek (ANW)*.

⁶ De herdenkingsuitgave *Honderd jaar Koenen* (1997) bevatte de volgende drie hoofdstukken: 1. Arie de Ru, 'Een greep uit de correspondentie van de bewerkers met de uitgever, waarin de bewerkers elkaar niet sparen', 2. Siemon Reker, 'Van polkakoekjes en estafettelopen – Koenen als spiegel van taal, samenleving en woordenboekenmakers', 3. Jan Posthumus, 'Een overzicht van veranderingen in inhoud en inrichting van Koenens Verklarend Handwoordenboek'. De rol van de uitgever is het meest zichtbaar in hoofdstuk 1.

bestaan van het woordenboek. De *Koenen* is inderdaad een exemplarisch voorbeeld van een woordenboek dat door bewust daarop gericht beleid lange jaren een doelgroep kon blijven dienen.